

Михайло Шкурка

СЕЛО МИХАЙЛІВКА ЛЕБЕДИНСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ТВОРЧОСТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ

1. Іконопис. Сакральне мистецтво

Історично малярське мистецтво Слобожанщини (Слобідської України) розвивається з середини XVII століття, тобто з початку колонізації Дикого поля вихідцями із Середнього Подніпров'я. 1675 року, після тривалих земельних спорів із “лебединськими черкасами”, племінник гетьмана Самойловича гадяцький полковник Михайло Васильович Самойлович нарешті отримав від московського царя Олексія “жаловану” грамоту на необжиті землі Дикого поля в межах Лебединського повіту (тепер Сумська область) та заснування на них слободи, яку й назвав на честь свого імені Михайлівкою. Оскільки сім'я Самойловичів була набожною (батько Михайла Василь Іванович був священиком в одному з лебединських храмів), то одночасно із заселенням слободи почали розбудову церкву і в сусідньому лісовому урочищі (яке й по сьогодні має назву “Монастирище”) невеличкого монастиря – Іоано-Предтечевої пустині.

Першим будівничим пустині був ієромонах Тихон Білевський. Коли будівництво храму наближалось до завершення, на черзі постало питання облаштування інтер'єру обителі відповідно до канонів православного християнства. Потрібно було виготовити і встановити іконостас, виконати іконописні роботи, обладнати вітвар тощо. При загальних будівельних роботах фундатор пустині обходився ще силами свого маєтку, а вже як прийшла черга до написання ікон чи декоративної різьби по дереву тощо, – довелося робити замовлення “на стороні”, скоріше всього, на Полтавщині та в інших губерніях Гетьманщини.

На жаль, авторство іконописів Михайлівської Іоано-Предтечевої пустині на сьогодні не встановлене. Проте вчені-мистецтвознавці вбачають схожість їхнього письма до ікон із села Дворічний Кут Харківської єпархії. Зокрема, ікони “Деїсус” та “Іоаким і Анна” з іконостаса за часом написання і характером письма близькі до дворічанського іконопису. “Як і дворічанські мальовила, вони вражають піднесеністю та благородством образів, багатою гамою кольорів. Подібно до інших видатних пам'яток живопису <...>, тут панують декоративно-площинні форми, велично-монументальний стиль, поєднаний з мажорним колористичним вирішенням”. Не випадково в описі, складеному під час ліквідації Михайлівської Іоано-Предтечевої пустині 1788 р. про ікону “Деїсуса” згадується як про твір, написаний видатним “изографом и изукрашенное золотом и серебром” [5, с. 55, 57].

Із часу закриття Іоано-Предтечевої пустині і до наших днів минуло більше 220-ти років. Спочатку по закриттю пустині храмові ікони, богослужбові книги та інші предмети церковного ритуалу передавалися в існуючу (дерев'яну) михайлівську церкву Різдва Пресвятої Богородиці. Після побудови в Михайлівці замість дерев'яної нової цегляної церкви частина художніх цінностей Предтечевої пустині перейшла до палацу місцевого поміщика графа В. О. Капніста, де й знаходилася до жовтневого перевороту 1917 року. Що було далі – неважко собі уявити. Графський палац пограбували й спалили. Те, що вдалося вирятувати (меблі, фарфор, картини), було передане в Лебединський краєзнавчий музей, Миколаївську й інші церкви міста. Однак більшість культурних цінностей розікрали. Доля

іконописних творів упродовж десятків років нам достеменно не відома. І лише в 1970-х роках відомий лебединський краєзнавець Борис Іванович Ткаченко все, що в нього малося на зберіганні з Іоано-Предтечевої пустині, передав до Національного художнього музею України. У результаті патріотичного вчинку Бориса Івановича в Україні вдалося зберегти шедеври іконописного малярства Слобожанщини, перекрити дорогу унікальним іконам до рук випадкових осіб.

Найбільш цінним витвором іконопису Слобожанщини мистецтвознавці вважають лик “Свята Анна”, який походить із михайлівської Іоано-Предтечевої пустині. Ікона була написана разом із парною їй – “Святий Іоаким” у 1680–1685 роках на замовлення засновника пустині Михайла Самойловича. Ікона “Свята Анна” – рідкісна пам’ятка мистецтва Слобожанщини. Вона несе в собі всі ознаки раннього бароко, характеризуючи епоху переходу від іконописного традиціоналізму до нового світського світогляду. Змінюється і трактування релігійного образу, який набуває земного буття [6, с. 28, 29].

Одночасно зі щойно згаданими парними іконами, на замовлення Михайла Самойловича у 1680–1685 роках було виконано ще один унікальний твір іконописного малярства – образ “Святий Микола з житієм”. Спочатку він був у михайлівській сільській церкві, потім – у приватній колекції графа В. О. Капніста. Після Другої світової війни (1967 року) експедиція під керівництвом мистецтвознавця Л. Членової встановила місцезнаходження ікони в Миколаївській церкві міста Лебедина, після чого лик передали в Київ у Національний музей українського образотворчого мистецтва. “На іконі Святий Микола з житієм суворого ревнителя віри зображено доброзичливим, розумним та добросердним захисником людей... Величний і монументальний образ святого виступає в оточенні житійних клейм, їх розповідна роль розкривається в багатстві сюжетів з їх вільною і динамічною побудовою. Ікона вирізняється особливим образним і мистецьким строем, високою художньою майстерністю; вона є унікальною пам’яткою Слобожанщини кінця XVII ст.”. До числа старовинних ікон із Михайлівської Іоано-Предтечевої пустині належить і напестольна ікона “Усікновення голови Іоана Предтечі”. Вона зберігається в лебединського краєзнавця. Не можна оминути й оригінальні витвори іконописного малярства, які зберігалися в михайлівській сільській церкві Різдва

Пресвятої Богородиці. Як відомо, церквою опікувалися династії відомих поміщиків і можновладців – Самойловичів, Полуботків, Іваненків, Миклашевських, Капністів та ін. У результаті тут нагромаджувалися кращі зразки іконопису, дорогоцінні шати, срібло. Де це все поділося згодом – невідомо. Та все ж допитливому читачеві рекомендуємо ознайомитися з книгою відомого лебединського краєзнавця Б. І. Ткаченка “Лебедія” [9, с. 288–291], у якій він знайде окремі відповіді.

Окрасою інтер’єрів православних храмів є іконостас – перегородка з іконами, котра відокремлює вівтар від іншої частини храму. Царські врата іконостасу Предтечевої пустині – взірць високохудожньої різьби по дереву. Після смерті графа В. Капніста михайлівський маєток переходить у власність його сина Олексія. Невдовзі той одружується із Софією Карповою. Випадково нам вдалося віднайти в приватній колекції жительки Михайлівки Параски Олександрівни Кривошей вінчальні ікони графа. Відчувається вправна рука художника-іконописця, а проте його прізвище, як і попередніх, нам невідоме.

2. Портретний живопис

Зібрання портретів михайлівчан включає в себе картини, написані видатним російським художником Валентином Серовим, харківським художником Іваном Святенком, місцевим художником, членом Національної спілки художників України Леонтієм Вішталем. На Лебединщині В. Серов залишив по собі галерею жіночих портретів сім’ї графа В. О. Капніста й етюд “Михайлівка”. Цікаво, за яких обставин митець зацікавився Михайлівкою і безпосередньо графською сім’єю, адже жив і навчався він то в Москві, то в С.-Петербурзі, аж раптом його погляд привернула до себе – за тисячі верст від столиці – провінційна Лебединщина?.. Виявляється, 1892 року В. Серов отримує (за протекцією І. Рєпіна) замовлення на виконання групового портрета царської сім’ї Олександра III. Приводом для замовлення картини для харківського дворянства став порятунок царської родини під час аварії поїзда, в якому їхав цар, поблизу станції Борки Харківської губернії [2].

Пишучи полотно, В. Серов познайомився з графом Капністом – власником маєтку в селі Михайлівка, предводителем Лебединського повітового й Харківського губернського дворянства, своєрідним радником художника по



церемоніймейстерській частині представлення картини Олександрю III. Між художником і графом устанавлюються дружні стосунки, а завершивши договірну роботу з харківським дворянством, В. Серов на запрошення Капніста приїжджає в Михайлівку. На противагу великому промислового місту, художника зачаровує тут розмірений побут графського маєтку, вишукана архітектура палацу, ландшафтний парк на пагорбах гір, картинна галерея, унікальна бібліотека, архів давніх історичних актів...

Для більш повної характеристики атмосфери, що панувала в михайлівській садибі, бодай коротко зупинимося на родині графа. Василь Олексійович (1838–1910) був онуком відомого поета і драматурга В. В. Капніста, мав вищу університетську освіту, служив дійсним статським радником, гофмейстером, предводителем дворянства. Із 1857 року, як нащадок по жіночій лінії, він стає власником михайлівського маєтку. Його дружина Варвара Василівна – онука князя Миколи Григоровича Рєпніна-Волконського. Це її трирічною разом із братом Васею намалював Т. Г. Шевченко, від'їжджаючи з Яготина на початку 1844 року. Варвара Василівна була активним збирачем та охоронцем українських старожитностей, меценатом. 1919 року, відчуваючи, що можливості відродження незалежності України були остаточно втрачені, вона вимушено емігрувала в одну з країн Європи. Подружжя Капністів мало трьох дітей: двох дочок і сина. Дочки Варвара і Єлизавета після отримання належної освіти вийшли заміж за рідних братів графів Володимира й Олексія Мусіних-Пушкіних, які виконували при царському дворі обов'язки церемоніймейстерів. Їхній брат Олексій одруживсь із Софією Карповою, а під час революційних подій 1917-го емігрував до Франції...

В. Серов так захопився жінками з сім'ї графа, що саме їм присвятив своєрідну портретну галерею. Першим з'явився портрет дружини Василя Олексійовича Капніста Варвари Василівни. Досліджуючи портретну галерею михайлівчан, мистецтвознавець С. Побожій у книзі “Валентин Серов і Сумщина” пише: “Погрудний портрет Варвари Василівни Капніст В. Серов виконав у техніці пастелі. Ретельно прописане обличчя графині, що доброзичливо дивиться на нас, контрастує з одягом, написаним художником узагальнено, наче у пориві натхнення” [8, с. 25–36.]. Проте мистецтвознавець І. Грабар відзначає, що поряд із низкою “барвистих робіт”, пастельний

портрет графині “дуже сірий” [4, с. 102, 106, 128.]. Але думки критиків не завжди можуть співпадати із творчим задумом автора.

Зовсім інший підхід відзначаємо в написанні портретів дочок Капніста Варвари і Єлизавети Мусіних-Пушкіних. Особливої уваги заслуговує портрет Варвари. “Це прекрасний взірець серовської портретної галереї, – пише С. Побожій. – З його створенням композиційні пошуки стають для художника самодостатніми. На портреті постать зображеної рішуче зміщена вліво. Темний колір плаття молодої жінки підкреслює силуетність постаті, надаючи портретові риси модерну. Відчувається неприхована симпатія автора до портретованої, обличчя якої – світла домінанта композиції... Портрет В. Капніст входить до низки таких портретних зображень художника, які без перебільшення збагатили золотий фонд російського живопису” [8, с. 29–31]. Портретна галерея Капністів включає також і портрети Єлизавети Василівни Мусіної-Пушкіної. Мистецтвознавець Сергій Дягілев у статті “Передвижна виставка 1897 року” зазначав: “Портрет графини Мусіної-Пушкіної очень прост и красиво написан: в нем мы видим вещь, сделаную со вкусом, – качество, совсем отсутствующее у наших портретистов”. Із написанням жіночих портретів сім'ї Капніста В. Серов набуває нечуваної популярності й – після І. Рєпніна – стає першим портретистом Росії.

Починаючи з 1675 року (року заснування села), Михайлівка більше п'яти разів змінювала своїх власників. Це були представники тодішньої правлячої еліти: від засновника села Михайла Самойловича до останніх його власників Василя та його сина Олексія Капністів. Усі вони воліли увічнити свою присутність в місцевій історії шляхом портретування. На жаль, нам не вдалося віднайти портрети засновника Михайлівки Гадяцького полковника Михайла Самойловича й наступного власника села Івана Обідовського. Зате, коли селом заволодів гетьман України Павло Полуботок, написання портретів його родини і спадкоємців по жіночій лінії набуло значного поширення.

Із портретами власників Михайлівки полуботківського періоду можна ознайомитися в Лебединському та Сумському художніх і краєзнавчому обласному музеях. Майже всі вони виконані невідомими місцевими художниками й особливої мистецької цінності не складають. Передостаннього власника Михайлівки графа В. О. Капніста портретував





відомий харківський художник Іван Микитович Святенко. Ретельно пророблені риси обличчя, парадний одяг портретованого поряд із згармонізованою кольоровою вирішення картини свідчить про високий фаховий рівень маляра. Портрет графа зберігається в Лебединському художньому музеї. Завершується портретна галерея Михайлівчан портретом агронома радгоспу “Михайлівка” Володимира Івановича Віштала. Автор портрета – рідний дядько портретованого, учасник вітчизняних і зарубіжних художніх виставок, член Національної спілки художників України. Портрет зберігається в приватній колекції власника.

3. Пейзаж

Михайлівка здавна приваблювала до себе й непересічною красою природи, багатством природних ландшафтів. Ще 1857 року відомий церковний діяч Філарет Гумілевський у своєму Історико-статистичному описі Харківської єпархії відзначав: “Местность Михайловки – прелестная. Смотри с хребта гор, под которыми расположена Михайловка, вы видите амфитеатр гор и при подошве их долину, покрытую бархатною зеленю лугов; вблизи хребтов лентою вьётся Псёл, который, орошая в весеннее время долину водою, оплодотворяет её роскошною растительностью”. Серед відомих дореволюційних художників, які першими присвятили свої пейзажні замальовки (етюди) Михайлівці, були вже згадуваний Валентин Серов, Сергій Васильківський і Василь Кричевський.

В. Серов, перебуваючи в Михайлівці залишив нам у спадок свій чудовий етюд центральної частини села. Домінантою картини постає велична, одна з кращих в Харківській єпархії церква Богородиці в оточенні типових для України струнких тополь. Зліва від неї – білокам’яна альтанка. На другому плані картини видніється характерний для села гористий пейзаж. Сонячний літній день, спокій. Та здається, що мине ще день-другий, і з хмар, які так майстерно виписав художник, почне накрапати теплий літній дощик. Авторство етюду на полотні не вказане, але опосередковано про це свідчить запис у щоденнику першого директора Лебединського краєзнавчого музею Б. К. Руднева від 3 червня 1943 року, де мовиться: “Я снял с экспозиции 5 этюдов Васильковского и один этюд Серова”. Пізніше авторство етюду “Михайлівка” також було зафіксоване і в інвентарних книгах музею. Якщо воно вже не викликає сумніву,

то зі встановленням дати написання твору виникають деякі складнощі. Дослідник творчості В. Серова на Сумщині відомий мистецтвознавець С. І. Побожій вважає, що етюд “Михайлівка” скоріше всього можна датувати першою половиною 1890-х років. Ця картина знаходиться на зберіганні в Лебединському художньому музеї.

Видатний український художник Сергій Іванович Васильківський (1854–1917) посідає помітне місце в образотворчому мистецтві України в останню третину XIX ст. – на початку XX ст. За покликанням він був пейзажистом, хоч звертався й до інших жанрів в малярстві – побутового, історичного, до монументального живопису. Та все ж він більше знаний як майстер українського пейзажу [7, с. 12–16]. Позитивне значення в розвитку його художнього обдарування мав переїзд 1861 року сім’ї до Харкова. Невдовзі, 1869-го, в місті була відкрита приватна малювальна школа М. Раєвської-Іванової з досить широкою програмою навчання. Цей навчальний заклад готував учнів до вступу в Академію мистецтв та інші тогочасні виші, а також для практичної роботи літографами, декораторами, іконописцями тощо. Першим учителем Васильківського в школі був талановитий художник, вихованець К. Брюлова Д. Безперчий.

До петербурзької Академії мистецтв Сергій Іванович поступив 1876 року. Уже через три роки за етюд з натури він отримав срібну медаль, а всього за період навчання – 11 срібних і 2 золотих медалі. З 1880 року він починає відвідувати і клас пейзажу. Його учителем був відомий пейзажист М. Клодт. У роки навчання в Академії неocenний вплив на Васильківського мав незрівнянний співець південної природи художник В. Орловський.

Після закінчення навчання в Академії мистецтв і пенсіонерської подорожі до Франції Сергій Васильківський приймає рішення повернутися на свою батьківщину – в Харків. Із цього часу він усе своє життя як художник присвятив Слобожанщині. Сотні картин, етюдів, рисунків автора знаходяться на зберіганні в численних музеях колишнього Радянського Союзу та приватних колекціях. А все ж найбільш значим є зібрання його мистецьких творів на батьківщині – в Харківському художньому музеї.

Окрасою експозиції Лебединського художнього музею також є зібрання мистецьких творів С. Васильківського (всього більше десяти картин). Серед них: “Журавлівка”,





“Водяний млин”, “Чумаки”, “Портрет Івана Мазепи”, “Казбек” та ін. Відвідуючи Лебединський повіт, Васильківський не залишив поза увагою і знамениту Михайлівку. Коли саме він відвідав село, – нам достеменно не відомо. На його етюді, який зберігається в Києві в Національному музеї образотворчого мистецтва, вказується: “Село Михайлівка. 1900-ті роки. Дерево, олія, 37x24, 2. ДМУОМ”. Картина багатопланова. На першому плані – характерна сценка з українського сільського побуту: молода жінка приїхала до потічка і наповнює водою встановлену на двохколісному возику бочку. На другому плані – куточок забудови дореволюційної Михайлівки. На вулиці – ні душі. У такий літній погожий день і дорослі, й діти – в полі. Неначе оберіг, над селом височить пагорб михайлівських гір, а далі – безкінечна блакить неба. З такою любов’ю, з таким ліризмом міг оспівати слобожанське село тільки С. Васильківський. Відомий український живописець-пейзажист М. Бурачек стверджував, що мистецькі твори Васильківського – “це поеми на честь сонця, повітря, нижніх кольорів України; як пейзажист, він заслуговує почесного місця не тільки серед художників тодішньої Росії, але і серед пейзажистів Заходу” [7, с. 91, 162].

Завершуючи огляд дореволюційного пейзажного живопису, присвяченого Михайлівці, не можна не згадати і В. Кричевського. Василь Григорович Кричевський (1872, с. Ворожба Лебединського району – 1952, Венесуела) – український живописець, архітектор, графік, відомий автор проекту й будівництва будинку полтавського земства, інших будівель у Каневі, Лохвиці. Його пензлю належать картини “Гребля Квітки-Основ’яненка”, “Ярмарок”, “Кам’яна балка” тощо. Як художник, Василь Григорович залишив нам свої враження про Михайлівку у двох етюдах: “Вулиця у селі Михайлівка” і “Михайлівка”. Твори зберігаються в Києві в Національному художньому музеї образотворчого мистецтва України.

Нинішня Михайлівка в природно-ландшафтному вимірі за останні 100 років майже не змінилася. Хіба що збіднює вигляд села відсутність величного за своєю архітектурою палацу графа Капніста й парку, зруйнованих у роки жовтневого перевороту в Росії. Не стало також і визначної культової споруди – церкви Різдва Богородиці, яка стояла поряд із палацом. Та все ж, як і раніше, Михайлівка зачаровує. Ще здалеку, курсуючи до села, бачимо вкриті лісом гори, а там, де оголюються

їх вертикальні схили, на поверхню виходять біло-рожевого кольору породи. Восени, коли приходить пора “бабиного літа”, гори набувають золотаво-жовтого забарвлення... Не можна замовчати й красу виїзду з Михайлівки в напрямку до Василівки і Штепівки. Цей фрагмент дороги місцеві жителі не дарма називають Земською горою. Адже подолати тут майже 90-метровий підйом можна лише за спеціально облаштованим серпантинном. Уздовж траси зліва височіють пагорби лісового урочища “Москалівщина”, які змінюються глибокими урвищами, справа – стрімкі схили та заліжні. Це відома в Україні геологічна пам’ятка – “Михайлівське оголення порід полтавської серії”. Подолавши врешті-решт підйом, не поспішайте їхати далі, зупиніться хоч на кілька хвилин і помилуйтеся панорамою простору, що майже сягає Лебединна. Унизу біліють михайлівські хати, за ними – тихоплинний Псел, далі луки з численними озерцями й перелісками. Ось така природна краса цього краю в поєднанні зі славним історичним минулим і надихнули нашого земляка сучасного художника, заслуженого діяча мистецтв України, професора О. Д. Басанця на творчу працю. Надихнули, аби назавжди увічнити в малярстві пам’ять про свою незабутню малу батьківщину – Лебединщину.

Олександр Дмитрович народився в старовинному місті Лебедині, яке і по сьогодні у своїй забудові, назвах основних вулиць і кутків несе всі ознаки сотенного містечка колишнього Сумського козачого полку. Місті, яке дало путівку в життя поетові Михайлу Петренку – авторові знаного українського романсу “Дивлюсь я на небо...”, всесвітньо відомим оперним співакам Борису Гмирі й Іванові Стешенку, видатним художникам братам Федорові й Василеві Кричевським...

Першим вчителем О. Д. Басанця, який дав юному школяреві ази художньої грамоти, був директор Лебединського художнього музею Василь Андріанович Зайченко. За порадою вчителя, згадує Олександр, він “...пропадал в музей; копіював, исполненные тонкого поэтического лиризма картины Сергея Васильковского”. Далі було Одеське художнє училище. Саме тут прекрасні педагоги закладали у своїх учнів фундаментальне ставлення до живопису, пізнання побудови композиції, малюнку кольорової гами, допомагали досягнути кожному власне художнє мислення. 1956 рік стає для Олександра переломним: він – студент Київського художнього інституту (нині Національна академія об-



разотворчого мистецтва і архітектури). Київ зустрів бурхливими столичним життям, безліччю історичних пам'яток, численними музеями та художніми виставками, молодіжними вечорами. У цій круговерті великого міста не важко було й заблукати, збитися на манівці. Та Олександр виявився не з тих, хто легко піддається звабам. Із перших днів навчання він поставив собі за мету: вчитись! У ті роки в художньому інституті існувала своєрідна українська мистецька школа, яка несла в собі досвід і традиції ще з дореволюційних часів – Врубеля, Мурашка, Кричевських, інших видатних художників. Олександр Дмитровичу завжди везло на вчителів: у Київському художньому інституті його педагогами були Карпо Дем'янович Трохименко і Володимир Миколайович Костецький. Згодом довелося навчатися в майстерні Віктора Григоровича Пузирькова...

Наче журавлині ключі, пролетіли студентські весни, а за ними – вже майже п'ятдесят років художньої та викладацької роботи. Ще й сьогодні професор Басанець продовжує успішно передавати свій фаховий і життєвий досвід студентам академії. Адже Олександр Дмитрович не просто талановитий художник – він Майстер, який завжди має що сказати молоді. Наведемо фрагменти деяких його філософських роздумів стосовно образотворчого мистецтва (мовою оригіналу): “Мне близка живопись, наполненная внутренней энергией, душевными переживаниями, и к этому я всегда стремился и стремлюсь. И мне кажется, что сейчас я только начинаю понимать те большие, сложные задачи живописи, которые, наверное, чем-то близки к задачам большого симфонического оркестра. Если в оркестре каждый музыкант играет не сам по себе, если все инструменты звучат слажено, создавая стройную гармонию звуков, тогда и возникает чудо рождения большого искусства. Так и в живописи, большое ли это сложное, многофигурное полотно или маленький этюд – не важно. Если есть гармония цвета, ритм, если есть большие чувства, душа художника, тогда и возникает чудо рождения большого искусства” [1].

З роками кожна людина віддається спогадам про своє минуле, рідний край, малу батьківщину. Поклик серця – цей ще остаточно не досліджений закон людського бут-

тя – спонукає нас у мандри до тих місць, де ще вціліла батьківська хата, де пройшли роки дитинства і юності, де знайшли свій останній спочинок наші батьки, діди та прадіди. Для Олександра Дмитровича незабутньою є Лебединщина. Саме їй – селу Михайлівці – художник присвятив три свої кращі мистецькі твори: “На горах михайлівських”, “Алея в парку михайлівського графа Капніста”, “Псел біля броду”.

За сімейною традицією, всі діти Олександра Дмитровича – художники. Менший із синів – Ігор – після закінчення Академії образотворчого мистецтва і архітектури вправно оволодів технікою пейзажу. Захопившись краєвидами Михайлівки, він також створив на її честь дві чудові картини: “Михайлівські далі” та “Курганівські простори”.

Таким чином, можемо зробити висновок про особливу енергетику нашого краю, його міст і сіл, про які, як-от про Михайлівку Лебединського району Сумської області, можна писати цілі томи досліджень, аналізуючи і непросту історію, й національно-етнографічний колорит, і виробничо-творчі здобутки людності, і незнищений слід тієї чи тієї місцевості, прокладений у мистецтві.

Література

1. Басанец А. Д. Искусство – это душа художника: [интервью журналу “Аристократ” в записи Глеба Юхимца] / А. Д. Басанец // Аристократ. – 2003. – № 1. – С. 42–49.
2. Валентин Серов в переписке, документах и интервью. Том 1. – Л.: Художник РСФСР, 1985. – С. 190, 203, 205, 206.
3. Валентин Серов. Альбом; [изд. второе]. – Л.: “Аврора”, 1986. – С. 51, 262.
4. Грабарь Игорь. Валентин Серов. Жизнь и творчество / И. Грабарь. – М.: “Издание И. Кнебель”, 1913.
5. Жолтовский П. М. Український живопис XVII–XVIII ст. / П. М. Жолтовский. – К.: “Наукова думка”, 1978.
6. Мистецтво українського іконопису XII–XIX ст. – К.: “Мистецтво”, 1999.
7. Огієвська І. В. Сергій Іванович Васильківський / І. В. Огієвська. – К.: “Наукова думка”, 1980.
8. Побожій С. І. Валентин Серов і Сумщина / С. І. Побожій. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005.
9. Ткаченко Б. І. Лебедія / Б. І. Ткаченко. – Суми: “Слобожанщина”, 2000.